

ДРУГИ ДУМИ ЗА НАЧАЛО И БЛАГОДАРНОСТИ

Когато през есента на 2010 г. публикувах есето „Литература на случаите“, с което започва настоящата книга, тъкмо бях приключил работата по новия документален сборник за *случая* „Тютюн“¹. Самото есе трябваше да играе скромната роля на уводен текст към тематичен блок на „Литературен вестник“ под наслов „НРБ-литературата: два случая“, в чийто център стояха текст на Албена Хранова за новото битие от началото на 60-те на романа „Дъщерята на Калояна“ от Фани Попова – Мутафова² и текст от мен – откъс от студията за „Тютюн“³. Случи се така обаче, че заложената в есето хипотеза, съдържаща очевидна концептуална претенция, постепенно започна да обраства с находки, които просто предизвикваха конструирането на нови литературноисторически *случаи*.

Някъде по това време Белла Цонева – Динкова извади от семейния архив един оцелял екземпляр от унищожената през 1967 г. стихосбирка на Иван Динков „На юг от живота“, а постепенно пред очите ми започнаха да се отварят други лични архиви, публични фондове на издателства и творчески организации и разбира се, бездънният фонд на ЦК на БКП и архивът на т. нар. Комисия по досиетата⁴.

---

¹ Вж. *Другият „Тютюн“: документи и спомени*. Съст. Пламен Дойнов, Анна Свиткова, „Несарт – Милен Миланов“, „Монд дипломатик – България“, С., 2010.

² Хранова, Албена. „Дъщерята на Калояна“, или за неслучилия се „случай“ „Тютюн“ – *Литературен вестник*, бр. 31, 13–19.10.2010.

³ Дойнов, Пламен. „Тютюн“ след публикацията: *Червенковото писмо, Димитровската награда – Литературен вестник*, бр. 31, 13–19.10.2010.

⁴ Официалното название на т. нар. Комисия по досиетата е Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (КРДОПБГД-СРСБНА).

Вече беше публикуван на български сборник със студии и есета на Джовани Леви⁵, а много скоро след това се появи и книга на Жак Ръовел⁶ – издания, подсказващи за възможностите на микроисторията и особено на модела на *случая*, който беше рядко използван от българските историци, но пък изглеждаше ефективен инструмент за изследване на литературата на Народна република България (1946–1990).

Като значимо явление след всичко това се появиха двете части на внушителното изследване на Ивайло Знеполски „Как се променят нещата“, където нагледно се демонстрира подмолната и понякога невидима сила на *инцидентите* при отклоняването от предписаната обществена норма в НРБ и надграждането им в *секторни събития* или *събития-състояния*, които постепенно преобразяват комунистическата система, докато я доведат до *Голямото събитие* – разпадът на режима. Знеполски изследва и разрешава седем персонални *под-случая* на историци и философи от епохата на НРБ, свързвайки ги в *един общ случай*, очертан от динамиката на техните многоизмерни взаимоотношения⁷.

На този фон литературното поле на НРБ изглеждаше и още изглежда така, сякаш е преизпълнено от неразрешени казуси – около автори, творби, поколения, тенденции, които обаче не могат да решат нито затворените прочити на текстовете, нито феноменологическите подходи, нито политико-биографическите интерпретации, нито деконструиращите практики, т.е. нито един метод или модел от прилаганите при писането на българска литературна история. Тъкмо спецификата на НРБ-литературата превръща *случая* в удобен инструмент за тълкуване и разбиране. Предположих и обосновах това в лекцията „Литературата на НРБ, изследвана през случая“, изнесена в рамките на двустранния международен семинар „Литературите на СССР и НРБ: паралелни интерпретации“ през декември 2013 г. в Нов български университет⁸. Тази лекция е в основата на уводната глава на настоящата книга. Същевременно не

---

⁵ Леви, Джовани. *Упражнения по микроистория*, изд. Дом на науките за човека и обществото, С., 2008.

⁶ Ръовел, Жак. *Есета по история и историография*, изд. Дом на науките за човека и обществото, С., 2010.

⁷ Знеполски, Ивайло. *Как се променят нещата. От инциденти до Голямото събитие. Първа част. Втора част*. Изд. Институт за изследване на близкото минало, „Сиела“, С., 2016.

⁸ Двустранният международен семинар „Литературите на СССР и НРБ: паралелни интерпретации“ се проведе между 2 и 6 декември 2013 г. в Нов български университет с участието на Евгений Добренко, Галин Тиханов, Морис Фадел, Михаил Неделчев, Биляна Курташева, Йордан Ефтимов, Пламен Дойнов. Част от материалите от него са публикувани в сборника: *Литературите на СССР и НРБ: паралелни интерпретации*, С., 2013.

само последователно изследвах отделни случаи, но и някои представих в специални сборници, събиращи документите и спомените за тях⁹.

Това е набързо начертаната карта на пътищата, водещи към тази книга. Тя е първото по рода си системно представяне на българската литература от периода на НРБ през поредица от *случаи*. Чрез методите на една нова литературна микроистория се изследват и разследват събитията и проблемите, концентрирани около знакови произведения – романът „Тютюн“ на Димитър Димов, книгата „Стихове“ на Константин Павлов, стихосбирката „На юг от живота“ и повестта „Хляб от трохи“ на Иван Динков, книгата с епиграми и карикатури „Люти чушки“ на Радой Ралин и Борис Димовски, романите „Лице“ на Блага Димитрова и „Хайка за вълци“ на Ивайло Петров. Това са седем случая, които не изчерпват богатството от значими казуси в литературата на НРБ, но показват ситуациите на сблъсък между *изключение* и *норма*, сложните взаимоотношения с цензурата и подмолното влияние на автоцензурата, моментите на промяна в историческите ритми на литературата и на проява на индивидуален избор на почерк и на поведение. Книгата показва как литературната история може да бъде система от разкази, които разрешават загадки и с това тя става още повече *наука за миналото на литературата*, но и още повече *сама по себе си литература*.

*

Благодаря на всички приятели и колеги, допринесли със съпричастието си за проясняването на случаите в тази книга. Зад всеки разказан *случай* стоят фигури, които имат конкретни заслуги – за откриването и споделянето на ценни и безценни документи, за тръгването по една или друга следа, за упътването към източници, за интензивния обмен на идеи и хипотези.

Благодаря на Милен Миланов, който първо даде идеята за издаването и после сам издаде сборника „Другият „Тютюн““ (2010). Той стои в основата на новото изчерпателно проучване на този *случай*. Тъкмо след това изследване се появи импулсът за последователно разгадаване на още и още случаи.

Благодаря на преподавателите и изследователите от Нов български университет Михаил Неделчев, Йордан Ефтимов и Морис Фадел, в чиито полезни съвети за проблематиката на *изследването през случая* се вслушах по време на споменатия семинар от декември 2013 г. и на следващ семинар от април 2016 г.¹⁰

---

⁹ Вж. например *Инкриминираният Иван Динков*. Съст. П. Дойнов, С., 2011; *Случаят „Люти чушки“: 1968. Документи и спомени*. Съст. П. Дойнов, С., 2016, както и двата специални раздела „Архив“ и „Критически архив“ в: „Хайка за вълци“ в *българската литература и култура*. Съст. П. Дойнов, С., 2015, с. 212–344.

¹⁰ Семинар „Подстъпи към литературна микроистория“, проведен в Нов български университет на 12 април 2016 г.

Благодаря на специалистите от Централния държавен архив, от архива на т. нар. Комисия по досиетата, от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, от Столична библиотека и Народна библиотека „Петко Р. Славейков“ във Велико Търново – за отзивчивостта и колегиалната подкрепа при осигуряването на достъпа до документи, издания и други материали.

Благодаря на Анна Свиткова от Къща-музей „Димитър Димов“ в София за споделеното откриване на нови документи по случая „Тютюн“.

Благодаря на Иван Цанев за диалозите, малките подсещения и подарените книги при работата по случая „Стихове“.

Благодаря на Белла Цонева – Динкова не само за предоставянето на оцелелия екземпляр от стихосбирката на Иван Динков „На юг от живота“, но и за същинското съпричастие при разчитането на различни важни текстове.

Благодаря на Наталия Христова за споделените идеи и документи по случая „Люти чушки“, както и за възможността да представя във водения от нея семинар в Нов български университет началните си хипотези по същия случай¹¹.

Благодаря на Офелия Петрова за достъпа до личния архив на Ивайло Петров и за щедро предоставените материали.

Благодаря на Марияна Фъркова, която подпомогна разследването по много от случаите с непубликувани страници от подготвения от нея за печат *Дневник* на Борис Делчев.

Благодаря на всички, които в интервюта и анкети споделиха съществени неща за част от проучваните случаи – Валентин Караманчев, Благой Димитров, Евтим Евтимов.

Благодаря на Института за изследване на близкото минало и на неговия директор Ивайло Знеполски за аналитичните разговори върху възможностите на микроисторията, за умните стимули и за професионализма при превръщането на това изследване в книга.

Благодаря на всички колеги, участвали в конференциите и семинарите, в част от които бяха представени първите варианти на някои от текстовете от тази книга, за дискуссионните припламвания, за неотлитналите и запомнени реплики, за чудото на умния спор.

Благодаря на Нов български университет – за предоставените уникални условия за изследователска работа, която се превръща в кауза, произвежда смисъл, но и носи удоволствие и човешка радост.

май 2016 г.

---

¹¹ Семинар на тема „Вечното в политическото изкуство: днес и вчера (с фокус върху случая „Люти чушки“ от 1968 г.)“, проведен в Нов български университет на 20 януари 2015 г.

ЛИТЕРАТУРАТА НА НРБ, ИЗСЛЕДВАНА ПРЕЗ СЛУЧАЯ

Описана в резюме, историята на *изследването през случая* се разпростира в множество дисциплинарни полета, пронизва методологическия опит на различни науки. Най-популярни стават заниманията с конкретните случаи в медицината и предимно в психологията от края на XIX век, когато наблюдението и лечението на болестта на всеки отделен човек, съчетани с нейното описание и анализиране, позволява както да се обособи уникалността на едно заболяване, така и то да се контекстуализира, типизира и историзира, т.е. да се свърже със средата, с други подобни случаи, разположени в диахронията на експертния разказ. Подобни са увлеченията при регистрирането на някои социални практики през фокуса на биографични описания за представители на специфични групи и общности (мигранти, емигранти, безработни, различни видове маргинали и пр.), които биват обработени в социологически разкази. В статистиката, обратно, като че ли интересът е насочен повече към представителните или типичните случаи, които служат за обосноваване на определена тенденция в обществото. Специфичен баланс между *типичност* и *изключителност* на една или друга историческа личност удържат повечето историографски разкази за живота на царе и герои.

Още първите употреби на *случая* като изследователски модел загатват за трайно епистемологическо напрежение около въпроса: Как да бъде възприет той – като уникално единично явление, отклонение, явление, контрастиращо на общото, или като пример, потвърждаващ основната линия, представителен за процесите в едно общество или в дадена историческа темпоралност.

Ключова роля в обособяването на *случая* като уникален изследователски обект и като инструмент за поставяне на научен проблем изиграва психоаналитичната работа на Фройд. Особено неговите *Пет случая* (на хистерична невроза – случаят „Дора“, случаят на фобия – „Малкият Ханс“, случаят на натраплива невроза – „Човекът с плъховете“, на параноя – „Председателят Шребер“ и на инфантилна невроза – „Човекът вълк“⁽¹⁾) поразяват с новите възможности не

¹ Вж. *Петте случая* на български: Фройд, Зигмунд. *Дора. Фрагмент от анализата на един случай на хистерия*, С., 2010; *Човекът плъх. Бележи относно един случай*

само пред аналитичния метод, но и пред онези научни дисциплини, които чрез представянето на уникални истории могат да разширят своите тълкувателни и познавателни перспективи. Решаващо се оказва именно *публичното*, публикуваното описание на психоаналитичните случаи, разгърнати чрез романови или новелистични повествователни техники, разчитащи на експерименталност и незавършеност („фрагментарност“), на обрати и поредици от загадки, чието неразрешаване е част от високия коефициент на познавателност на всеки *случай*. Проблематизиращата хипотеза, конститутивна за текстовете на Фройд, определя една от трайните характеристики на *случая* – той не потвърждава правилата и нормите, а ги преразглежда, поставя ги под въпрос.

Първите нетрадиционни употреби на този метод в медицината и социологията, в правото и криминалистиката, както и в традиционното използване на биографични модели при разказването на сюжети от миналото, подготвят значимия историографски обрат след средата на ХХ век, когато започват постепенно да се заострят въпросите около микроисторическия подход.

Микроисторията, фокусирана върху *случая*

Свиването на мащаба и изучаването на историята *под микроскоп* се превръща от 60-те години на ХХ век насетне в историографска стратегия, алтернативна на *големия* процесуален исторически разказ, на изучаването на социалните структури и общите закономерности. Микроисторическият подход, или по-скоро подходи, се появяват на Запад през 70-те години на ХХ век, когато става все по-разпространено усещането за дефицитите в макроисторическите наративи – както невъзможността да удържат достоверна идеята за ненакърнима процесуалност, така и осъзнаването на фалшивата им претенция за строга научност. Карло Гинзбург и Карло Пони обръщат внимание, че „големият успех на микроисторическите реконструкции има връзка с възникналите съмнения около някои макроисторически процеси“², а Кристиан Майер вижда този успех като следствие от „отслабналата „идентификация“ сред съвременниците му „с по-големи общности, били те нация или държава, големи партии, профсъюзи или прогресистки движения“, т.е. тази криза на идентификацията стимулира интереса към „микросветове“ и частни жизнени пространства³.

на натраплива невроза, С., 2010; *Малкият Ханс. Анализ на фобията на едно петгодишно дете*, С., 2011; *Председателят Шребер. Психоаналитични бележки върху един автобиографично описан случай на параноя*, С., 2012; *Човекът вълк. Из историята на една инфантилна невроза*, С. 2013.

² Ginzburg C., Poni C. *Was ist Mikrogeschichte?* – *Geschichtswerkstatt*, № 6/1985, s. 48–52.

³ Meier C. *Notizen zum Verhaeltnis von Makro- und Mikrogeschichte* – In: Acham K., Schulze W. (Hg.). *Teil und Ganzes. Zum Verhaeltnis von Einzel- und Gesamtanalyse in Geschichts- und Sozialwissenschaften. (Theorie der Geschichte. Beiträge zur Historik 6)*. München, 1990. s. 120, s. 122.

В източноевропейския и по-специално в българския контекст след разпадането на комунистическия свят и особено след началото на ХХІ век проличават симптомите на поне две подобни кризи, които се подхранват една друга и дават основания за микроисторически изследвания. Големият исторически разказ, стимулиран и гарантиран от бившата тоталитарна държава, е в руини, допълнително дискредитиран от опитите да бъде частично укрепван от политико-комерсиални кампании за възстановки на „славното минало“. Същевременно кризата на „голямото“ историческо наследство в България след 1990 г. се разразява и като криза на „непосредственото“ наследство на комунистическия режим, конкретно – като криза на биографиите и на все по-трудно работещите идентификационни механизми. Тъкмо в отговор на тази криза избухват изследователски практики, свързани с изучаване на всекидневието, залагащи на антропологически срезове сред малки общности и по места, на историко-социологически подходи, които позволяват реконструиране на малки (индивидуални, родови, семейни и локални) светове. Оттук до изследването *през случая* ни дели само лека промяна във фокуса.

Идентифицирането или обособяването на един *случай* като историографски проблем представлява заостряне на микроисторическия подход, неговото довеждане на границата между изследването и разследването. Той е вплетен в „уликовата парадигма“ на познанието, реконструирана от Карло Гинзбург, за края на ХІХ в., по-точно между 1870 и 1880 г., свързваща в едно три метода – на Джовани Морели (основан върху разчитане на второстепенните изобразителни знаци в картините), на Шерлок Холмс (събиращ уж незначителни улики за извършени престъпления) и на Зигмунд Фройд (диагностициращ болести чрез „странични“ симптоми):

„При всички тези случаи дребните, дори нищожните следи позволят да се проникне в различна, дълбинна реалност, недостъпна за други способности. [...]“

И при трите случая се откроява моделът на медицинската семейотика: дисциплина, която, позовавайки се на повърхностните симптоми, които нищо не говорят на профана (например на д-р Уотсън), позволява да бъдат диагностицирани болести, напостижими при пряко наблюдение.“⁴

По-нататък Гинзбург сравнява историка с медик, който разчита заболяването на пациента си, а накрая прави пряка аналогия, че „както медицинското познание, така и историческото е косвено, уликово, конюнктурно“⁵.

Разбира се, този възглед може да не бъде приет заради неговата тоталност, но трудно може да бъде отхвърлен, когато един изследовател се вглежда в миналото тъкмо *през микроскоп* и го реконструира в поредица от казуси. Именно

⁴ Цит. по Гинзбург, К. *Приметы. Уликовая парадигма и ее корни* – В: Гинзбург, К. *Мифы-эмблемы-приметы. Морфология и история*, М., 2004, с. 196–197.

⁵ Пак там, с. 203.

при *случаите* се открива възможност за микроанализ, в който един отрязък от време-и-място да се превърне в модел за функциониране и разбиране на по-мощни исторически процеси. Синхронният и локалният срез в един момент и в едно пространство от миналото може да стане в микроисторическия разказ едновременно уникален и репрезентативен за епохата, да свърже в себе си явление и образец в общ конструкт, в който да бъде разпозната спецификата на по-голяма цялост.

Близки до представата за *случай* са концептът за „ситуациите“ на Ги Дебор и особено „теорията за моментите“ на Анри Льофевр, според когото „моментите“ прекъсват всекидневния живот; те са „мигове на героизъм, приключения, бягство, отмъщение, свобода“; представляват „опит да се постигне пълна реализация на собствените възможности“⁶ и притежават облик на „социални отношения и форми на индивидуализираното съзнание“⁷. Изследванията върху настоящето и историята на всекидневието постепенно преодоляват ограниченото разбиране на изучаването на *случаите* само като прилагане на формален метод (case study) в различни науки⁸ и превръщат този подход в по-мощен епистемологичен проблем, в историографски модел, който променя цялата изследователска парадигма.

Смятанят от мнозина за родоначалник на концептуализирането на микроисторията Едоардо Гренди през 1977 г. лансира термина „нормално изключение“, за да подчертае, от една страна, изключителността на някои свидетелства, а от друга – да опише ситуация, при която „може да стане така, че екстраординарният документ (или необичайният извор) да доведе до екстраординарно „нормално явление“, което именно затова е толкова изразително“⁹.

Последвалото обяснение, предложено от Гинзбург и Пони, разгръща важността на понятието „нормално изключение“, когато „първо се имат предвид такива свидетелства, които само изглеждат изключителни“, но и „когато извори систематично премълчават и/или изкривяват социалната реалност на низшите класи, изведнъж един необикновен (т.е. статистически рядък) документ изпъква като много по-изразителен, отколкото хиляди стереотипни извори“. Така „маргинални случаи поставят под въпрос старата парадигма и предизвикват създаването на нова, по-адекватна и плодотворна“. Оказва се, че „признаците, намеците, уговорките, които нарушават и дезорганизируют механизма за пред-

---

⁶ Lefebvre, H. *Critique of Everyday Life. Vol. 2. Foundations for a Sociology of the Everyday*, London, 2002. p. 348.

⁷ Lefebvre H. *La somme et le reste* – In: *Key Writings*. Stuart Elden, Elizabeth Lebas, Eleonore Kofman, eds. London, New York, 2003. p. 174.

⁸ Вж. повече за метода *изследване през случая* (case study), прилаган в обществени и редица други науки в: Gerring, John. *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge University Press, 2007.

⁹ Grendi, E. *Microanalisi e storia sociale – Quaderni storici*, № 35/1977, p. 512.

ставяне на изворите, имат решаващо значение“, защото „с тяхна помощ се постигат по-дълбоките, невидими равнища на социалните правила на играта“¹⁰.

По-късно Жак Ръвел преценява понятието „нормално изключение“ като „черен диамант“, „привлекателен като всички концепти, които човек би искал да използва, стига да съумее да ги определи по-точно“, но и извежда продуктивната идея в предложението на Гренди за изграждането на „генеративни“ модели – т.е. такива, позволяващи пълноправното интегриране (а не като изключения или отклонения) на индивидуалните траектории и избори. В този смисъл може да се твърди, че „изключението“ става „нормално“¹¹.

При историческата реконструкция това се явява ключово предизвикателство: да се проследи как едно първоначално изключение (или нещо, което *изглежда* като изключение) се превръща в норма, но и друго – как една норма може да бъде подложена на натиск от изключението, за да започне да изглежда все по-малко норма, а и за да приближи изключението до себе си, да го застави да се нормативизира. Това взаимно движение на нормата и изключението едно към друго е първият сигнал за възникване на един възможен *случай* в даден момент. Появата на *случай* най-често е знак за по-голяма или по-малка историческа промяна.

В уводния текст към първия брой на алманаха „Казус“ от 1996 г. Юрий Безсмертний отчита наличието на „случай“, в които „хората осъзнато (или неосъзнато) са действали в съгласие с приетите в дадена обществена среда правила“, създаващи „казуси, въплъщаващи в обществото стереотипи“, но изтъква своите научни предпочитания към „хората, за които подобно конформистко поведение по някаква причина се оказва невъзможно“; те „пренебрегват обичаи, нарушават законите“ или „се стремят да реализират в обикновения живот онова, което се смята за недостижим идеал“¹². Безсмертний подчертава, че по-скоро се интересува от алтернативни биографични траектории, очертаващи специфичен индивидуален избор.

„Няма ли анализът на нестандартните, нетипичните казуси да ни помогне при осмислянето как в различните епохи се извършва преход от единичното и индивидуалното към масовото и общоприетото?

При изучаването на дадения преход важно е преди всичко да се осмисли в зависимост от какви особености на индивида и на социалния контекст този преход се оказва възможен, или обратно, невъзможен, как в процеса на такъв преход се променя самият индивид, какви са пределите на тази промени в различните общества, как новите стереотипи се раждат, за да сменят старите, и т. н. За реша-

¹⁰ Ginzburg C., Poni C. *Was ist Mikrogeschichte?...*, s. 51.

¹¹ Ръвел, Жак. *Микроанализ и конструиране на социалното* – В: Ръвел, Жак. *Есета по история и историография*, С., 2010, с. 212–213.

¹² Безсмертний, Ю. Л. *Что за „Казус“?...* – *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории* – 1996, Выпуск № 1, с. 8.

ване на подобни въпроси изучаването на нетипичните казуси ни открива особени възможности. *Именно такива казуси по-нагледно от всичко друго демонстрират взаимодействието между възприетите сценарии за поведение и индивидуалния избор.* Индивидуалната интерпретация на масовите стереотипи представлява тук самата същност на поведението на човека.¹³

Този акцент върху индивидуалния избор в социоисторическия контекст дава на *изследването през случая* допълнителни възможности: да определи подвижните граници на индивидуалното поведение спрямо колективните и социалните норми в динамиката на променящи се междуличностни и социокултурни отношения. Какво прави/пише конкретният човек? Как и защо постъпва именно по определен начин в даден момент? Това са базисни въпроси, върху които се изгражда *случаят*, в който се експонира динамиката на цялото социално време-и-пространство, от което пък същият този *случай* е неотменима част. *Случаят* става понятие, което сочи някакъв праг в историята, с преминаването на който се променят и човекът, и светът около него, променя се езикът, с който човекът описва и тълкува себе си и света.

Най-систематичен преглед на *случая* като историографски инструмент, преминал при това различни фази на кристализация и проблематизация, извършва Жак Ръвел в едноименната си студия „Изследване през случая“. Там той дава няколко базисни характеристики.

1. Случаят като проблематизиране на цялото поле:

„...случаят е не само изключителен факт, който се задоволяваме да оставим в този му вид: той поражда проблем, зове за решение – т.е. за установяване на нова рамка за разсъждениято, в която смисълът на изключението да може, ако не да се дефинира съобразно установените правила, които нарушава, то поне да се свърже с други случаи – реални или фиктивни, които са в състояние да преформулират заедно с него нормалността и нейните изключения.

Не е достатъчно даден случай да бъде невероятен или по-често – странен. Неговото случване трябва да поражда един или няколко проблема.“¹⁴

2. Случаят като надрастване на единичния и отделния феномен; като постоянно отворен казус:

„случаят се състои от всички въпроси, които влагат в него и които могат да се вложат в него“¹⁵

---

¹³ Пак там, с. 19.

¹⁴ Ръвел, Жак. *Изследване през случая* – В: Ръвел, Жак. *Есета по история и историография*, С., 2010, с. 265–266.

¹⁵ Пак там, с. 266.

3. Случаят като прекъсване и като праг на историята:

Случаят „прекъсва обичайния процес на перцептивното преживяване, както и предвиденото протичане на описателен, аргументативен или предписващ дискурс.“¹⁶

4. Случаят като извънреден феномен, но и като част от диахронна историческа верига и синхронен социален контекст:

„В определението на случая присъстват две едновременни черти, често пъти открито свързани.“[...]

Първата – „единичността на „състояние“ с извънреден характер, отличаващ се от „кой да е екземпляр от монотонна поредица“ [...]

„Втората черта се състои в това, че за да може да се изкаже и изясни, единичността изиска описващият да проследи във времето историята, следствие (и момент) от която е тя, връщайки се колкото е необходимо и възможно назад в миналото на случая. Едновременно с това трябва да изследва подробно съответното развитие на контекста или контекстите, в които се вписва случаят. [...], да се уточни „контекстът на единичността“¹⁷.

5. Случаят като наративен конструкт, свързващ малкото повествование за отделно събитие и ситуация с по-големи исторически разкази:

„Създаването на случай означава да се отрази дадена ситуация, да се пресъздадат нейните обстоятелства – контекстите, които по този начин да намерят място в историята, призвана да отрази особеното съчетание, което превръща единичното събитие в случай.“¹⁸

Това проявяване на казуса Ръвел определя като „принудата на разказа“, заради която всяка единичност влиза в отношения с цялото, основани на различни, но преди всичко на дискурсивни връзки, характерни за съответните дисциплини и методологии. Тъкмо те първо моделират случая и после го поместват в координатната система на историческото познание.

Макар по-скоро да избягва да работи с понятието *случай*, Ивайло Знеполски предлага доста сходни инструменти за микроисторически анализ, при това – в социалното поле на университета, в две специалности и науки (Философия и История) точно от епохата на Народна република България. Въпреки че от заглавията на отделни глави в книгата „Как се променят нещата“ става ясно, че обособява поне седем *персонални случая* (случаите *Желю Желев*, *Николай Генчев*, *Асен Игнатов*, *Илчо Димитров*, *Кирил Петров*, *Добрин Спасов*, *Иван*

---

¹⁶ Пак там, с. 272.

¹⁷ Пак там, с. 275.

¹⁸ Пак там, с. 281.

Славов и др.), Знеполски предпочита да развие понятията *инцидент*, *събитие* (*секторно събитие* или *събитие-състояние*) и *Голямо събитие*, за да изгради модела за събитийна верига, в чийто край е разпадането на комунистическия режим през 1989 г. Той приема, че всяко *Голямо събитие* „разрушава заварената конфигурация“ и „извежда извън системата“, както се случва на 10 ноември 1989 г., а *събитието-състояние* представлява кулминацията на „набиращата постепенно инерция промяна“, която засяга само част от системата, но „промяната в частта не е безразлична към промяната в цялостната структура на обществото“¹⁹.

Много по-близко до *случая* и дори понякога идентично на него се оказва понятието *инцидент*, определено като „такова действие на индивидите, което представлява неочаквано от гледна точка на системата отклонение от установения ред“; „има релационен характер, възниква в отношения между индивида и нормата, между различни индивиди, между индивида и властовите структури“. Инцидентът е „предизвикателство, раздвижило статуквото“, действие, несъгласувано с „природата на режима“, предизвикващо „промени, които първоначално не са структурирани, но с количественото си натрупване във времето стават все по-значими“. Ивайло Знеполски поставя на фокус „инцидентите, открояващи напрежението между природата на режима на „реалния социализъм“ и принципите на действие на индивидите, както и произтичащите от тях последици“²⁰.

В тази изследователска перспектива *инцидентът* сякаш съвпада в събитийно-епистемологичния контекст със *случая*. Това са произшествия, които поставят на изпитание обществената норма и катализират по-забележими или понякога трудно доловими промени. И все пак в заключението на изследването си, въвеждайки понятието *събитийна идентичност*, Ивайло Знеполски поставя *инцидентът* в по-строги рамки:

„В моето разбиране инцидентите се разполагат в различни времеви моменти, макар и в пространството на едно и също социално поле. Те не са нито част от събитието-факт, нито сами са събитие-факт. Притежават собствена темпоралност, телесност и смисъл. [...]

---

¹⁹ Знеполски, Ивайло. *Как се променят нещата. От инциденти до Голямото събитие. Първа част*, С., 2016, с. 28–29. В заключението на втората част от книгата си И. Знеполски прави по-подробен анализ на понятието „събитие-състояние“ като „резултат от сложен и продължителен процес на акумулиране“, давайки за пример Унгарската революция от 1956 г., Пражката пролет от 1968 г., масовата миграция, социалистическата индустриализация, повишаване на образователния ценз на широки работнически и селски слоеве, смяна на поколенията в ръководния комунистически елит, промяна на научната парадигма и т. н. Вж.: Знеполски, Ивайло. *Как се променят нещата. От инциденти до Голямото събитие. Втора част*, С., 2016, с. 335.

²⁰ Пак там. Първа част, с. 27–28.

...инцидентът е нещо повече от непредвиден, той е скандал и предизвикателство, своеобразен тест за установените практики и норми. Той предизвиква микрокризи в ограничената среда, в която възниква, и открива възможност пред тях да се надникне зад кулисите на непрозрачната система. *Incident* насочва към идеята за инициатива. Ето защо като инциденти разглеждам само тези действия, в които индивидът се явява субект на отправеното предизвикателство, а не пасивен консуматор на предприета репресия [...]

Инцидентите не са изолирани случки, а с нарастваща интензивност и променлива периодичност съпътстват живота, отмервайки своеобразната темпоралност на системата. [...] Инцидентите очертават точковиден процес, но не се подреждат във възходяща линия – един инцидент не е пряка причина за възникването на следващия. Инцидентите от събитийната верига са сходни, но не и идентични. [...] Изолирани физически, загърбили пряката каузалност, те са сближени от вътрешната логика на очертаната *събитийна верига*.²¹

Ако *инцидентът* по-скоро е потенциална част от събитийна верига (по-малка единица, разположена в началото – преди *събитието-състояние* и *Голямото събитие*), то *случаят* е повече израз на проблем, който се поставя чрез него и който *зове за решение*. *Случаят* изглежда затворен в отделната си малка история, в контекста на своята единичност, проявена в синхронния срез и присъстваща в диахронията на Големия исторически разказ именно като особено произшествие. В такъв смисъл *инцидентът*, превърнат в *случай*, остава в центъра на собствената си история, представящ миналото и бъдещето си, подчертаващ специфичната си изразителност. Множество от описанията и отнесени от Ивайло Знеполски към *инцидента* характеристики можем да адресираме и към *случая*, но той (*случаят*) не толкова участва в очертаването на „точковиден процес“, още по-малко се включва в *събитийна верига*, а можем да кажем, че изплита – заедно с други единични случаи – проблемна мрежа, в която репрезентативното и изключителното взаимно се тълкуват, за да разкажат една отминала епоха през собствената си изразителност. И все пак, въпреки изтъкнатите известни разминавания в границите и спецификите на понятията *инцидент* и *случай*, много често те се припокриват, назовават едни и същи събития.

Всички тези характеристики обаче, които представихме до тук, следва да се приемат като еластични и дори подвижни, зависими от спецификата на конкретния случай. Всеки случай моделира собствената си методологическа рамка: наглед или разказ, текст или контекст, яркост или подмолност на събитието... Това е особено валидно, когато използваме модела на случая в изследванията на литературната история.

---

²¹ Пак там. Втора част, с. 329, с. 332–333.